

**Libor Pavera, František Všetička, *Lexikon literárních pojmů*,
Nakladatelství Olomouc, Olomouc 2002, 422 s.**

Lexikon literárních pojmů ukazuje pozitivní výsledek spolupráce dvou literárně-vědných osobností – zkušených literárních badatelů s všestrannými zájmy. Pavera i Všetička prozrazují nejen erudovanost literárněvědnou. Neopomněli ani pojmy lingvistické z těch disciplín, jejichž poznatky bývají využívány při analýzách literárních děl. Zřejmá je Paverova i Všetíčková orientace v české, evropské i světové historii, patrný je jejich zájem o dějiny umění, kultury a folklóru, cizí jim není ani problematika filozofická. Z iniciál příjmení (*p* = Pavera, *v* = Všetička) pod hesly můžeme usoudit, že rozložení práce na tvorbě výkladů většiny hesel v *Lexikonu* odpovídá vědecko-pedagogickému zaměření obou autorů (Pavera působí na Slezské univerzitě v Opavě, Všetička působil řadu let na Univerzitě F. Palackého v Olomouci; v *Lexikonu* o práci obou literárních vědců informuje *Poznámka o autorech* na s. 422).

Paverovo jméno je známé především ze studií o starší české literatuře, o době barokní (viz např. recenzi A. Zurové¹) a o osobnostech věnujících se této problematice. Připravil i několik edicí staročeských památek a vydání teoretických prací významných literárních historiků a teoretiků (o tom např. v recenzi I. Kolářové²). Šifru *p* tedy najdeme např. pod hesly *renesance*, *humanismus*, *reformace* (s. 300–301), *husitská literatura* (s. 139–140), *kurtoazní literatura* (s. 195), *legenda* (s. 199–201), *letopisy* (s. 202), *kramářská píseň* (s. 191), *hymnus* (s. 139–140), *koleda* (s. 174–175), ale také pod hesly *bajka* (s. 39), *balada* (s. 40–42), tj. pod výklady literárních epoch, žánrů a žánrových forem souvisejících především se starší literaturou. Paverovy vědecké zkušenosti se odrážejí mj. ve vysvětlení *baroka* (s. 45–47), barokních *homilií* a *kázání* (s. 137, s. 168–170). Zpracoval také vysvětlení některých obecných pojmů, např. *literární směr* (s. 206), *literární věda* (s. 206–208), *literární škola* (s. 206), *styl* (s. 339) apod., výklady o literárních druzích *lyrika* (s. 216), *epika* (s. 98–100), *drama* (s. 84 n.), o heslech pojmenovávajících většinu tropů (*hyperbola*, s. 141; *metafora*, s. 223–224; *metonymie*, s. 226) a stylistických a rétorických figur (např. *asyndeton*, s. 34; *litotes*, s. 211; *paralelismus*, s. 266; *pleonasmus*, s. 277). Pavera věnoval pozornost také termínům pojmenovávajícím jevy hláskové instrumentace (*eufonie*, s. 106) i lingvistickým pojmům, bez nichž se rozbor textu literárních děl často neobejde: *an-*

¹ A. Zura, *Libor Pavera, Od středověku k romantismu. Úvahy o starší literatuře*, „Bohemistyka“ 2001, č. 3, s. 246–249.

² I. Kolářová, *Josef Vašica. Pokus o portrét*, „Bohemistyka“ 2002, č. 1, s. 51–54.

tonyma (s. 28), *synonymie* (s. 344–345), *polysémie* (s. 283), *argot* (s. 31); *anakolut* (s. 22), *parenteze* (s. 267) aj.

Jméno Všetického je spojeno především se studii i monografiemi o struktuře literárních děl i o významných osobnostech české literatury (Václav Říha, Josef Štefan Kubín, Jakub Arbes). Šifra v se objevuje pod obecnými pojmy vztahujícími se ke všem žánrům: *motiv* (s. 204–206), *leitmotiv* (s. 201), *kompoziční výstavba* (s. 182–183). Na konkrétních příkladech ukazuje uplatnění *kompozičních principů* (s. 180–182), např. *paralelismu, kontrastivnosti, repetičního principu*, ale také *principu barevného* (s. 182) a *barevné symboliky* (s. 44) v uměleckém textu. V hesle *kapitola* (s. 164–166) dokumentuje, jak např. kapitoly *klíčové, kulminační, digresivní, rámuující, paralelní* aj. mohou naplňovat kompoziční principy ve struktuře literárního díla. Zřejmá je zejména erudovanost Všetického v principech kompoziční výstavby dramatu. Vysvětluje nejen pojetí různých typů divadelních her (*lidová hra*, s. 203; *konverzační hra*, s. 189–200), složky struktury klasického dramatu (*expozice, kolize, krize, peripetie, katastrofa*), ale i méně známé kompoziční momenty, mezi které patří např. *kuklení*, založené na převlecích a záměnách postav dramatu (s. 194), i *zarámování* (vztah mezi začátkem a koncem díla) a jeho druhy (např. *zarámování anticipační, citátové, epistolární, temporální* aj., s. 375–376). Jako odborník na strukturu básnického textu se Všetického projevuje při vysvětlování básnických forem známějších (*kancóna*, s. 164; *sonet*, s. 329–331; *rondel, rondo*, s. 309) i méně známých, typických např. pro poezii japonskou (*tanka*, s. 349), arabskou (*kasída*, s. 167). V *Lexikonu* se Všetického zabýval i formami hudebními, srov. hesla *alba* (s. 14), *blues* (s. 53) aj.

Pro *Lexikon literárních pojmů* je typické, že formami jednoho literárního žánru se někdy zabývají oba autoři; je pravděpodobné, že si je „rozdělili“ především podle své specializace na různá období literární historie. Např. heslo *román* zpracoval Všetického, stejně jako *budovatelský román* (s. 54–56), *pikareskní román* (s. 274–275), zatímco hesla *biografický román* (s. 52), *gotický román* (s. 127–128), *iniciační román* (s. 147–148) vysvětluje Pavera. O různých typech veršů píše Všetického (např. *blankvers*, s. 52; *daktylotrochej*, s. 70), kdežto o *bezrozměrném verši* (s. 48) a *oktosylabu* (s. 255–256) pojednává Pavera. Jak již bylo řečeno, o kompozičních principech dramatu píše Všetického, zatímco samotné heslo *drama* (s. 84) a některé jeho žánrové formy (*ligurické, lyrické, knižní, středověké* apod., s. 84–89) zpracoval Pavera.

Výběr pojmů v *Lexikonu* je široký. Všestranné vědecké zaměření umožnilo Paverovi a Všetickovi zařadit do něj i pojmy z lingvistiky, především ze stylistiky. V publikaci najdeme nejen výklady o stylistických a řečnických figurách, ale např. stručné výklady o stylových oblastech (*publicistika*, s. 296), některých slohových postupech (*popis*, s. 284). Z lexikologie jsou zde vysvětleny nejen již zmiňované termíny postihující významové vztahy ve slovní zásobě (*synonyma, antonyma, polysémie*), opomenuta nejsou např. *příslovní* (s. 294). V *Lexikonu* se setkáme i s termíny méně známými, např. *agnorize* – scéna poznání v dramatech (s. 21), *auto sacramental* – dramatický útvar jednoaktový náboženského obsahu (s. 34), *cimélie* – vzácné psané

a tištěné památky (s. 61), *dubia* – místa v lit. textu budící pochybnosti (s. 89), *écriture* – tvůrčí psaní (s. 92) aj. Méně obvyklý termín *gynokritika* je v *Lexikonu* vysvětlen jako synonymum dnes velmi „populární“ *feministické kritiky* (s. 129).

Způsob zpracování a uspořádání hesel vysvětlují autoři v Úvodu (s. 5–6): po názvu hesla, vytištěném hůlkovým písmem (v některých případech uváděného s dubletně používaným termínem nebo termíny, srov. např. *Časová píseň* – viz *Historická píseň*; *Černý román* – viz *Gotický román*, s. 67), je v závorce vysvětlena jeho etymologie. Následuje výklad smyslu hesla. Po této základní části objasňují autoři u některých pojmů proměny jejich chápání v čase, popř. různé interpretace jednoho pojmu různými osobnostmi. U řady hesel, především u tropů, stylistických figur, pojmů z versologie, nechybějí ukázky konkrétních literárních textů. U některých, zejména méně známých hesel, je připojeno vysvětlení, že jde např. o útvar typický pro literaturu konkrétního národa (srov. heslo *tanka*), pro konkrétního autora (Všetička vysvětluje, že *romaneto* je typické především pro tvorbu J. Arbesa, vyskytuje se i u L. Klímy, s. 308). Souvislost jednotlivých pojmů je vyjádřena odkazy se značkou *. V hesle *biografie* (s. 51) jsou odkazy na latinský ekvivalent **vita* a na žánrové formy **memoáry*, **biografický román*. U *kompoziční výstavby* je odkaz na **syžetovou osnovu*. Za většinou hesel je připojen seznam odborné literatury. Kompozice výkladu hesla v *Lexikonu* umožní jak důkladné poznání problematiky literárním vědcům, studentům zpracovávajícím diplomové a seminární práce, tak základní orientaci v literárních pojmech pro zájemce o literaturu z řad laické veřejnosti, popř. i pro studenty středních škol, kteří hledají základní vysvětlení (definici) příslušného termínu.

Po důkladném pročtení *Lexikonu literárních pojmů* se nabízí i kritická připomínka týkající se uspořádání hesel. Je pravda, že jejich abecední řazení umožňuje rychlou orientaci, odkazy pomocí značky * umožní čtenáři přiřadit k sobě pojmy, které spolu významově souvisejí (srov. o heslech *biografie*, *kompoziční princip*). Není však zcela jednotně vyřešeno uspořádání pojmu významově nadřazeného a pojmů jemu významově podřazených, např. *románu* a jeho jednotlivých druhů, druhů *dramatu*, různých typů *kapitol* v prozaickém textu apod. Heslo *kapitola* je vysvětleno na s. 164–166 a v jeho rámci jsou objasněny i všechny typy kapitol (viz výše), tj. těm již nejsou věnována zvláštní hesla. Podobně Všetička postupuje např. u již zmiňovaného *zarámování*. Heslo *drama* je zpracováno na s. 84 a bezprostředně za ním následují na s. 84–89 hesla *drama epické*, *drama knižní*, *drama liturgické*, *drama lyrické*, *drama středověké*, *drama veršované*. Takové přiřazení pojmů významově podřazených k pojmu významově nadřazenému a zachování jejich souvislosti umožňuje i slovosled v příslušných pojmenováních: substantivum *drama* stojí na prvním místě, je tedy základem pro abecední řazení, adjektivní přívlastky *epické*, *knižní* aj. rozlišující různé druhy dramát stojí až za ním. Zcela jinak postupovali autoři u *románu*. Toto heslo je zpracováno na s. 306–307, na jiných místech se setkáme s pojmy *biografický román* (s. 52), *budovatelský román* (s. 54–55), *dívčí román* (s. 81–82), *dobrodružný román* (s. 82), *gotický román* (s. 127–128), *iniciační román* (s. 147–148), *pikareskní román* (s. 274–275), *výchovný román* (s. 373) apod. Tato situace mohla být možná vyřešena

právě obráceným slovosledem substantiva *román* a adjektivního přívlastku: hesla *román biografický*, *román budovatelský* atd. by v abecedním řazení následovala hned po *románu*, popř. v textu hesla *román* odkazy značkou * na **román biografický*, **román budovatelský* atd. Na různých místech v *Lexikonu* jsou také situovány např. výklady o různých druzích veršů (srov. výše *bezrozměrný verš*, *blankvers*, *daktylotrochej*, *oktosylab* aj.), aniž by na něm byl odkaz pomocí značky * v textu hesla *verš* (s. 369). Takové uspořádání může ztížit orientaci čtenáře, ačkoliv má k dispozici na s. 382–398 *Věcný rejstřík* se všemi termíny, s nimiž se v *Lexikonu* setká, a na s. 399–421 jmenný rejstřík, obsahující jména všech osobností, které jsou v *Lexikonu* citovány.

Tato výhrada však nesnižuje vědeckou úroveň nového *Lexikonu literárních pojmů*. Jeho vydání znamená velký přínos pro odborníky zaměřené na literární teorii, kritiku i historii, pro zájemce z řad lingvistů zejména při jazykové analýze literárních textů, pro studenty filologických oborů i učitele základních a středních škol, popř. pro maturanty. Odborné kvality *Lexikonu literárních pojmů* zajisté přispívají i srozumitelné formulací a vysoká stylizační úroveň výkladů jednotlivých hesel.

Ivana Kolářová, Brno

**Marie Sobotková, *Studie z české a polské literatury.*
Pět století v historii česko-polských literárních souvislostí,
Univerzita Palackého, Olomouc 2002, 301 s.**

Literární historička Marie Sobotková se v samém závěru loňského roku připomněla širší badatelské obci, zvláště slavisticky orientované, knihou nazvanou *Studie z české a polské literatury* s podtitulem *Pět století v historii česko-polských literárních souvislostí*. Shrnula do ní ve výběru své stati z rozmezí pětadvaceti let. Všechny prošly pečlivou revizí a tam, kde to bylo účelné, stylistickou i věcnou korekturou.

Dotýkají se literární kultury v časovém rozsahu pěti století (od renesance do současnosti), z hlediska prostorového se pak nejvíce týkají literatur dvou sousedících slovanských národů – české a polské, avšak badatelka přihlíží rovněž k jiným evropským literaturám a překlenuje tak možnou parciálnost a areálovost. Jde o výběr zdařilý, neboť na jedné straně ukazuje vzájemnou propojenost a reciproční kontaktáže mezi českým a polským literárním prostředím a obapolnou recepci a na straně druhé postihuje rozdílnou dynamiku obou literatur. Evoluční proměny v české a v polské literatuře, sledované ve studiích Sobotkové na jednotlivých jevech v textech, ale i na příkladech již vyhraněných a vnitřně celistvých literárních období, proudů a skupin, se v širším časovém záběru pěti století ukazují být daleko zřetelnější, profilovanější a čitelnější, než kdyby byly sledovány v literárních celcích časově i prostorově užších.